

CHRISTIAN BRAW:

Tidsanda

Tidsandan är den inre strukturen i varje tids tänkande och känslor. Det är den givna utgångspunkten för allt tänkande, hur mycket man än sedan kommer till skilda slutsatser.

Men tiderna förändras. Det som varit självklart kan bli till en omöjlighet för en annan tid.

Östeuropa upplever nu ett sådant paradigmskifte. Till Sverige har det ännu inte kommit. Men det största av alla misstag är att tro, att tiden skall stå stilla just i Sverige, skriver Christian Braw.

Tidsandan är den inre strukturen i varje tids tänkande och känslor. Tidsandan är det centrum eller den nerv, som styr helheten. Har man förstätt tidsandan, då har man en nyckel till att förstå sammanhanget i det som tänks och dröms, diktas och målas, forskas, byggs och predikas i den aktuella tiden

Det ligger i själva begreppet tidsanda en obevisbar förutsättning, nämligen att det verkligen finns ett sådant inre sammanhang i det som tänks, beslutas och skapas. Man skulle också kunna tänka sig, att varje tid vore ett virrvarr av varandra motsägande tankar, krafter och stämningar, där egentligen inget sammanhang vore att finna. I själva verket är det så, att man med den vanliga vetenskapliga metoden, analysen, ganska lätt kan nå fram till den uppfattningen. Analys innebär ju upplösande, och särskilt när det gäller idéhistoria och kulturhistoria krävs det ett visst mått av besinning för att inte analysprocessen - upplösandet - skall komma i sken. Gör den det blir till slut ingenting kvar, allt faller sönder i enskildheter utan inre sammanhang.

Analysen måste balanseras av intuition, av en inlevelse, som instinktivt anar och känner var de stora sammanhangen finns. Att söka efter tidsandan är inte som att undersöka en vedpanna. Det är med andra ord inte en uppgift för rörmokare. Det kräver konstnärlighet mer än hantverkmässighet.

Det finns också en annan dold förutsättning i frågan efter tidsandan. Det är, att det finns något som kan kallas ande eller anda, en osynlig men ändå mäktigt verkande kraft, som är den djupaste förklaringen till det som sker i tiden.

Christian Braw är teol dr.

Att tolka historien

Det finns andra sätt att tolka historien. Det vanligaste sättet i Sverige är det materialistiska. Det innebär, att man utgår från att det viktigaste är, hur det materiella är fördelat. Det kulturella, religiösa och andliga är endast konsekvenser eller reflexer av materiella omständigheter. Mozarts Requiem kan enligt materialismens synsätt restlöst förklaras med utgångspunkt från de ekonomiska förhållanden, som rådde i det Heliga romerska riket av tysk nation vid 1700-talets slut.

Materialismen har ett betydande inflytande på den svenska skolans läroböcker i historia, den är dominerande i svensk nyhetsförmedling. Problemet för materialismen är emellertid, att materien blir så alltmör förändligad, allteftersom den skall framställas som förklaringsgrund för alltför komplicerade och motsägelsefulla företeelser, särskilt inom kultur och religion.

Hilding Pleijels forskningsprogram är ett exempel på hur man kan få fram intressanta nya aspekter på andliga skeenden genom en materialistisk metod. Han har bl a pekat på skiftets och järnvägsbyggandets betydelse för svensk väckelsekristendom. Men egentligen kommer man på den vägen inte längre än till betydande aspekter. Själva det innersta skeendet kommer man inte åt, det som drev människorna. Det specifikt mänskliga i historien går förlorat med en materialistisk syn. Också ekorrharna fördelar ju det materiella sig emellan utan att fördenskull skriva några requiem. För att förstå det specifikt mänskliga i historien behöver vi känsligare redskap än rörmokarens. Det är som Jaan Kross har sagt: "Historien är människor, framförallt människor."

Men frågan efter tidsandan innebär också att man frågar efter mer än det individuellt mänskliga. När vi frågar efter tidsandan söker vi det gemensamt mänskliga i tiden. Anders Nygren har uttryckt det så: "Det finns med andra ord en kanske alltför mycket förbisedd förbindelse på bredden genom hela det samtida livet." Det är denna förbindelse på bredden vi söker förstå, när vi talar om tidsanda.

Särskilt när det gäller idéhistoria och kulturhistoria krävs det ett visst mått av besinning för att inte analysprocessen skall komma i sken.

Ungdomsrörelsen

Ett exempel kan beskriva detta. Tiden före och efter sekelskiftet var glansperioden för Die Jugendbewegung i Tyskland. För första gången i historien trädde ungdomen fram som en självständig kraft, bildade egna sammanslutningar, skapade en egen kultur, en ungdomlig livsstil, där sammanhanget med det organiska, biologiska livet var ett avgörande inslag. I samma tidsskede bildade Karl Liebknecht det socialistiska ungdomsförbundet, Lord Baden-Powell grundade scoutrörelsen, ungdom blev den ledande konststilen inom måleri, skulptur och arkitektur. Det byggdes ungdomkyrkor som S:t Johannes i Malmö, där växtornamentet – det organiskt-biologiska – är det helt dominerande. Detta var den kyrkliga ungdomsrörelsens första, friska år. När det Kristliga Gymnasistförbundet bildades blev dess symbol solkorset och facklan, och när man skulle ge namn åt den rörelse, som fick sitt monumentala krön med Sigtuna-

stiftelsen, så kom den att kallas - unglyrk-
lighet. Ungkyrkligheten kan endast för-
stås mot bakgrund av ungdomsrörelsen,
Die Jugendbewegung.

Det finns en "förbindelse på bredden"
mellan scoutrörelsen, det socialistiska
ungdomsförbundet, jugendkonsten och
ungkyrkligheten, ett stämningläge, som
gjorde det möjligt och naturligt att tänka,
tala, dikta och sjunga på ett visst sätt. När

---

*Annat som ungdomsrörelsen förde
fram har helt gått förlorat, t ex växt-
ornamentiken inom arkitektur och
bildkonst.*

---

man talade och tänkte så, kunde man
räkna med att bli förstådd. Man hörde
andra tala och sjunga på samma sätt, och
man blev inspirerad att själv tänka och
dikta vidare.

Något av stämningen och andan i ung-
domsrörelsen har överlevt den och inför-
livats i den nya tidens anda, t ex delar av
sångskatten. Ett exempel är sången Vi gå
över daggstänkta berg, ett genuint vittnes-
börd om ungdomsrörelsens livsbejak-
ande grundstämning. Annat som ung-
domsrörelsen förde fram har helt gått för-
lorat, t ex växtornamentiken inom arki-
tektur och bildkonst. Där har vi tappat
bort något värdefullt, det blir vi varse när
vi jämför den postmodernistiska, strängt
geometrisk arkitekturen med jugend-
byggnadens levande fasader och interiö-
rer.

Känslan för det organiskt framvuxna är
också en del av förklaringen till det starka
historiska medvetande, som präglade
ungdomsrörelsen. Det var i ungdomsrö-

relsens tidsskede, som Carl Grimberg
skrev Svenska folkets underbara öden,
och när den gavs ut var det - i jugendband.
Det var i ungdomsrörelsens stämning-
läge, som J A Eklund diktade Fädernas
kyrka och skrev Andelivet i Sveriges
kyrka. Försöker vi förstå "förbindelsen på
bredden" får vi en helt ny syn på t ex
J A Eklunds författarskap.

Det är märkligt att tänka, att det finns
något, som förbinder J A Eklund och
Karl Liebknecht, och det är just detta vi
kallar tidsanda. På viktiga punkter tänker
och känner de på samma sätt, kanske utan
att veta om det. Om vi undersökte deras
skrifter och handlingar, skulle vi med stor
sannolikhet hos båda finna ungdomsrö-
relsens livskänsla och bejakande av det
organiska livet och sammanhanget. Detta
gemensamma, denna "förbindelse på
bredden" gör att de förmodligen på
många områden skulle ha förstått varand-
ra, även där de företrädde diametralt
motsatta ståndpunkter

Anders Nygren har talat om detta ge-
mensamma som "det självklaras roll i
historien. Han säger: "Ja, faktiskt finns det
i varje tid vissa ting, som av den betraktas
som självklara - eller rättare sagt äro
självklara för den. Ty just i deras egenskap
av självklara ting ställas de ej under de-
batt. Det frågas ej efter huru de skola be-
traktas, såsom självklara eller inte, utan
man utgår helt ovillkorligt från dem och
låter dem gälla, tämligen på axiomets
sätt." Så var det för ungdomsrörelsen med
livskänslan och det organiska. Det disku-
terades inte, det bara var så, och den som
inte förstod det, stod utanför. Men, säger
Nygren, just det förhållande att man inte
ifrågasätter det självklara, inte debatterar
det - eller får debattera det, gör "det näs-

tan omöjligt att ge en korrekt och rätt avvägd bild av det tidsskede, vari man själv lever." Det är sannolikt så, att endast den kan ge en riktig bild av den egna tiden, som i viss mening lever utanför den, utanför tidsflödet, för att tala med Paul von Martens. Det är att leva som en främling, på ett avstånd från samtiden, som i viss mening liknar det avstånd som en gång eftervärlden kommer att få.

De otidsenliga behövs

Och samtidigt är det så, att självkänedom är ett av de mest grundläggande villkoren för mental hälsa. Det är så också för den tid, där vi själva lever. Samtiden har alltså ett behov av de otidsenliga, de som står utanför tiden och bedömer den på avstånd, antingen från det förgångnas eller från det kommandes synpunkt. Det är endast genom sådana människor, som en tid kan förstå sig själv och bli medveten om sin anda, sin tidsanda. Det är därför dikten och minnet är livsavgörande för varje tid, för det sannfärdiga minnet, och den äkta dikten står i visst avseende alltid utanför eller t o m över tiden.

På egen hand kan inte tiden lära känna sig själv. Tidsandan är ju så självklar, att man inte ens behöver tala om den. Den är den givna utgångspunkten för allt tänkande, hur mycket man än sedan kommer till skilda slutsatser. Tidsandan är den ram, inom vilken man måste röra sig, för att alls bli förstådd och räknas med. Att gå utanför tidsandans ram eller gränser är som att plötsligt mista sitt medborgaskap i tiden och istället få leva där på ett tidsbegränsat uppehållstillstånd, i ständig fruktan för utvisning. Man vill ju så gärna höra till, vara med, räknas, "hänga med sin tid", inte bli efter i utvecklingen".

Det självklara blir till en omöjlighet

Men det är också så, att tiderna ändrar sig. Tiden är tidsbegränsad. Det, som är självklart för en tid, är det inte för en annan. Ofta är det så, att historiska katastrofer för lång tid framåt kan göra det, som i en bestämd tid var självklart, till en omöjlighet för en annan tid. Under slutet av 1700-talet nådde promiskuiteten sådan utbredning, att samhället stod inför sin upplösning. Detta är bakgrunden till den viktorianska moralen, och vi kan vänta oss liknande följder, när AIDS-epidemin nått afrikanska dimensioner också i vårt land. Ett annat exempel är ras-tänkandet. För sekelskiftets och mellankrigstidens människor var det naturligt och självklart. Här har darwinismen spelat en stor och förbisedd roll. Bengt Lidforss och Lubbe Nordström var öppna och obekymrat antisemiter. Det tillhörde tidsandan, i synnerhet i radikala kretsar. Vid Uppsala universitet fanns en rasbiologisk institution. Ännu Alva och Gunnar Myrdal drömde om den ingenjörskonst, som skulle "förädla människomaterialet". Socialdemokrater och bondeförbundare, högermän och liberaler var alldeles obekymrat rasister på ett sätt som hade varit främmande för deras föregångare inom politiken hundra år tidigare. Det bara var så, det var självklart, man tänkte och talade om raser, om bättre och sämre, högre och lägre utvecklade raser, ungefär som man talar om hundraser. Darwin hade ju en gång för alla brutit ner gränsen mellan människa och djur. Att han därmed också öppnat vägen för "den blonde besten" var något som han själv varken avsett eller anat. Men icke desto mindre var det så.

Händelserna under andra världskriget har gjort det som tidigare var självklart till

en skam. Den principiella sanningen har blivit den principiella lögnen, för att tala med Istvan Eörsi. Detta är ett av de mest dramatiska exempel historien känner på det som också kallas paradigmskifte. Paradigmet, böjningsmönstret för tanken och känslan, är just det som spelar det självklaras roll i historien, det är ett annat sätt att tala om tidsandan

---

Självkännedom är ett av de mest grundläggande villkoren för mental hälsa.

Det som nu skedde var, att det som stått fram som så självklart att ingen ifrågasatt det, det var nu plötsligt borta. Det som var så grundläggande, att den som betvivlade det blev utstött som en hädare, det blev i ett slag avslöjat som bedrägeri. Det som gällt för att vara den enda rimliga möjligheten att tänka, det blev plötsligt Det Stora Misstaget.

Tiden står aldrig still

Östeuropa upplever nu ett sådant paradigmskifte. Till Sverige har det ännu inte kommit. Men det största av alla misstag är att tro, att tiden skall stå stilla just i Sverige. Också här kommer en dag, när det som nu spelar det självklaras roll i historien med skam får lämna scenen.

Det är så med tidsandan, den har sin tid, och när tiden är ute får den gå. Det är förståndigt för människor i varje tid att söka bli medvetna om vad som egentligen är den egna tidsandan, att reflektera över den och i vart fall inte göra sig helt identisk med den. Är man helt och hållet "i tiden" nu, kommer man att få lämna tiden då. Tidsandan är inte evig, den är i själva verket mycket kortlivad. Men den Helige Ande lever och verkar över varje tid - och i varje tid, och ändå blir den aldrig tidsanda.